

ŞAĞIRDİN “PSIXOLOJİ ƏRAZİSİ”

Məhəbbət Əliyeva,

“Məktəbəqədər və ibtidai təhsil” jurnalının əməkdaşı

E-mail: maxabbat.aliyeva@mail.ru

açar sözlər: məktəb, müəllimin peşəkarlığı və psixoloji hazırlığı, şagird psixologiyası, münaqişələrin konstruktiv yolla həlli;

ключевые слова: школа, профессионализм и психологическая подготовка учителя, психология ученика, конструктивное разрешение конфликтов;

key words: school, professionalism and psychological preparation of the teacher, student psychology, constructive resolution of conflicts.

*Müəllim, hər hansı zəkani tamamilə hazır məlumatlarla
dolduran təlimçi deyil, tələbələrin öz fikirlərini inkişaf
etdirmələri üçün onları fəaliyyətə qoşan insan olmalıdır.*

A.Karrel

Məktəbin qarşısına qoyduğu əsas məqsədlərdən biri də şagirdləri tərbiyələndirməkdir. Bəzi şagirdlər məktəbdə qayda-qanuna riayət etmir, nizam-intizama tabe olmurlar. Bu zaman onları cəza gözləyir. Müəllim hadisənin başvermə səbəbini aydınlaşdırmalı, şagirdlə fərdi söhbət aparmalı, gözlənilən nəticə alınmadıqda onun valideynini məktəbə dəvət edərək, məsləhət verməlidir.

Məktəblərdə şagirdlərə cismani cəzanın tətbiqi bəzi ölkələrdə çoxdan ləğv edilmişdir. “Polşada cismani cəza 200 il əvvəl ləğv olunub. Belə bir qanun Hollandiyada 1850-ci, Fransada 1888-ci, Finlandiyada 1889-cu, Norveçdə 1935-ci, İsveçdə 1958-ci, Danimarkada isə 1968-ci ildə qəbul edilib”. [3, səh. 25]. Bununla yanaşı, ABŞ-ın bir çox ştatlarında, Sinqapurda, Cənubi Koreyada uşaqların cəzalandırılmasına qadağa qoyulmayıb, İngiltərə isə cismani cəzanın tətbiq edildiyi ən qəddar ölkə hesab olunur. Belə hesab olunur ki, qorxunun tərbiyə etmə xüsusiyyəti var. Bu fikir dinimizdə də, beynəlxalq təcrübədə də öz təsdiqini tapmışdır. Şagirdlərə cəza verilməsi Sovet hakimiyyəti illərində ləğv olunmuşdu, lakin qeyri-qanuni tətbiq edilirdi. Müasir dövrdə də cismani cəza, qeyri-qanuni şəkildə olsa da, tətbiq edilir.

Müəllimin hər bir şagirdə fərdi yanaşma tərzini olmalıdır. “Şagirdlərin “psixoloji ərazisi” toxunulmazdır, amma buna riayət edən azdır. Bu “ərazi”də baş verən hadisələrə müdaxilə etmək, onların “rəngini”, “havasını” dəyişmək üçün müəllimə qadağa qoyulmayıb, əksinə, o, fərdi yanaşma metodu ilə şagirdinin “psixoloji ərazisinə” asanlıqla “daxil ola bilər”. [3, səh. 26] Şagird müstəqil olmaq, öz ağılı və düşüncəsi ilə qərar vermək istəyir. Ona bu istiqamətdə ən yaxın köməkçi müəllimdir. Peşə səriştəliliyinin görünməyən tərəflərindən biri də məhz budur.

Xarakterin müəyyən edilməsi üçün geyim də bir vasitədir. Yeri gəlmişkən, müəllim geyimi haqqında da fikir söyləmək yerinə düşərdi. Geyimə görə insan xarakterini müəyyənləşdirmək mümkündür. Müəllim də geyim-keçimində qoyulan tələbləri gözləməlidir. Bu, onun sözünün səmimiyyəti, tədris etdiyi fənnin keyfiyyəti üçün də bir önəm daşıyır. Müəllim geyim-keçimi ilə məktəbə, sinə öz diktəsini edir. Onun sözünün keçərli olması, əməlinin düzgünlüyü, vacibliyi üçün bu, mühüm şərtidir.

Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Bizim ölkənin gələcək taleyi gənclərə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılıdır”. Pedaqoq dərk etməlidir ki, şagirdə fiziki cəza verməklə onda heç vaxt dərslə maraqlı olmayacaq. Biz şəxsiyyətyönümlü təhsildən, əməkdaşlıq pedaqogikasından danışırıqsa, müəllimin şagirdə əl qaldırması qəbul olunmaz haldır. Belə müəllimlər, adətən, şa-

girdə əl qaldırmalarının səbəbini onların həddindən artıq nadinc olmaları, qayda-qanuna riayət etməmələri, heç bir tərbiyə vasitəsinin onlara təsir göstərməməsi ilə əlaqələndirərək deyirlər ki, belə uşaqlara düzgün istiqamət vermək üçün məktəbin, müəllimin əlində kifayət qədər təsirli vasitələr yoxdur. Fikrimcə, bu əsaslandırma da müəllimin şagirdə əl qaldırması üçün əsas və rə bilməz. Bu məsələdə müəllimin səriştəliliyi, onun uşaq psixologiyasını, hər bir şagirdin xarakterini dərinlən bilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir müəllim hər bir vəziyyətdən çıxış yolu tapmağı bacarmalı, yalnız şagirdlərə deyil, valideynlərə də fərdi yanaşmalıdır. Bu istiqamətdə geniş maarifləndirmə işləri aparılmalı, həm valideynlərə, həm də şagirdlərə ətraflı məlumat verilməlidir.

Tərbiyə işində məsuliyyəti yalnız məktəbin üzərinə qoymaq düzgün olmaz. Bəzi valideynlər övladlarını məktəbə yola salmaqla, onların müxtəlif ehtiyaclarını ödəməklə işlərinin bitdiyini düşünürlər, lakin unutmayaq ki, məktəb–şagird–valideyn üçbucağında valideynin də üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Uşağa fiziki cəza verilməsi zəif xarakterli, qorxaq insanın formalaşmasına gətirib çıxarır. Fiziki cəza uşaqları nəzarətdə saxlamaq üçün çox istifadə edilən metodlardan biridir. Təəssüf ki, bu tip “tərbiyə” metodundan müntəzəm istifadə olunur. Müasir dövrdə insan sərbəst düşünmə bilmək, hər vəziyyətə uyğunlaşmaq bacarığına malik olmalıdır. Fiziki şiddət, cəza şəraitində böyüyən uşaq daha kinli olur. Uşaq dəcəllik üstündə döyülsə, etdiyinin qarşılığını ödəmiş olduğunu düşünür, mənfi hərəkətlərini düzəltmək üçün səy göstərməyə ehtiyac hiss etmir. Fiziki cəza tətbiq edilərkən uşaqda kin, aqressiya hissləri formalaşır. O, əməlinin pis bir şey olduğunu bilsə də, özünü günahkar hesab etmək əvəzinə cəza verəni günahlandırır, ona olan etibarını itirir.

Nadinc, qayda-qanuna riayət etməyən şagirdi necə cəzalandırmaq lazımdır?

Psixologiya üzrə fəlsəfə elmləri doktoru Elmına Kazımzadə qeyd etmişdir: “Müəllimin peşəkarlığı əl həddə olmalıdır ki, münaqişə qeyri-konstruktiv yolla həllini tapmasın”.

Milli Məclisin Elm və təhsil komitəsinin üzvü Aqiyə Naxçıvanlı çıxışlarından birində qeyd etmişdir ki, dərsi pozan şagird üçün nəzərdə tutulan inzibati cəzalar qanunvericilikdə mütləq öz əksini tapmalıdır. Onun sözlərinə görə, bu cəzalar şagirdin maddi cəhətdən cəzalandırılması, dərstdən kənarlaşdırılması, müəllimlə hər hansı problemi yarandıqda sinfinin dəyişdirilməsi şəklində ola bilər. Bəzi ölkələrdə öyrənənin dərse davamiyyəti və digər hallarla bağlı problemlər yarandıqda, onlar orta, ali məktəblərə müəyyən miqdarda pul köçürürlər. Millət vəkili hesab edir ki, inzibati cəzanın nədən ibarət ola biləcəyini ilk növbədə məktəb rəhbərləri fikirləşməlidirlər. Onun fikrincə, inkişaf etmiş cəmiyyətdə şagird üçün cəza tədbirləri tətbiq etmək düzgün deyil.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Tərbiyə və məktəbdənkənar tərbiyə şöbəsinin müdiri Ağababa İbrahimov bildirir ki, dərslə prosesini pozan şagird hər hansı inzibati cəzaya məruz qala, cərimələnə bilər. Dərs prosesi pozularsa, müəllim, sinif rəhbəri, məktəb direktoru günahlandırılır, lakin məsələnin mahiyyətinə varılmaz. Nəzərə alınmır ki, belə uşaqlar sinifdə digər şagirdlərin tərbiyəsini də pozurlar. Bu, çox vacib məsələdir. Qanunvericilikdə buna qarşı hansı inzibati tədbirlər nəzərdə tutulub? Şagird hansı formada cəzalandırılmalıdır? Fiziki cəza verilərək, yaxud cərimələnərək? Müasir Təhsil və Tədrisə Yardım Mərkəzinin Proqram rəhbəri Elmına Kazımzadə demişdir ki, Azərbaycanda təhsilin şəxsiyyətyönümlü olduğunu nəzərə alaraq, bu nəticəyə gəlirik ki, məktəblinin təhsil müəssisəsində, xüsusilə, dərslə vaxtı fiziki cəzaya məruz qalması qəbul olunmaz haldır. O, dərslə pozan şagirdin cərimələnərək cəzalandırılması təklifini də dəstəkləmədiyini qeyd etmişdir. Onun sözlərinə görə, ümumiyyətlə, cəza növlərinin hazırlanmasından çox, şagird və müəllim arasında bu arzu olunmaz halların yaşanmasının qarşısını almaq istiqamətində təkliflər hazırlanmalıdır. Əvvəl fikirləşmək lazımdır ki, müəllimlə şagird arasında belə münaqişələr hansı səbəbdən yaranır? Bu səbəblər aşkara çıxarılmalıdır. Bundan sonra bu münaqişələrin həllinin qarşısının konstruktiv yolla alınması üzərində düşünmək lazımdır. Müəllim o qədər peşəkar olmalıdır ki, şagirdlə münaqişəni fiziki cəza ilə yox, konstruktiv yolla aradan qaldıra bilsin. Yalnız bu zaman arzu olunmaz halların qarşısı alınır.

Beynəlxalq Uşaq Hüquqları Konvensiyasında, ölkəmizdə qəbul olunmuş “Uşaq hüquqları haqqında”, “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarında da uşaqlara münasibətdə ayrı-seçkilik, fiziki cəza və s. kimi “təbiyə vasitələri” yolverilməz sayılır.

Məktəblini dərsi pozduğuna görə cərimə etmək düzgün olmaz. Nəzərə almaq lazımdır ki, onun hər hansı qazanc mənbəyi yoxdur. Belə halda şagird ata-anasından çəkinər, cəriməni ödəmək üçün müxtəlif qanunsuz yollara, hətta cinayətə əl ata bilər. Şagird yalnız məktəbin əmlakına zərər vurduğu halda, valideynin xəbəri olmaqla cərimələnə bilər.

Ümumiyyətlə, heç bir halda müəllimin şagirdə fiziki təzyiqli göstərməsinə haqq qazandırmaq olmaz. Belə halların baş verməsinin əsas səbəblərindən biri müəllimin səriştəsizliyidir. Biz akademik hazırlığı yüksək olan müəllimə yaxşı müəllim deyirik, lakin unutmayaq ki, bilik müəllim səriştəliliyinin yalnız bir komponentidir. Əsas səriştələrdən biri, bəlkə də ən vacibi onun sinfi idarə etmək, uşaqları tərbiyələndirmək bacarığıdır. Müasir məktəbdə müəllim səriştəsinin artırılması yolunda ciddi addımlar atılmalıdır. Müəllim sinifdə baş verə biləcək hər bir vəziyyətdə düzgün davranmağa hazır olmalıdır.

ədəbiyyat

1. Beynəlxalq Uşaq Hüquqları Konvensiyası. 20 noyabr, 1989.
2. BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyası. Bakı, 21 iyul, 1992.
3. Məmmədli İ. Nur. Bakı: “BBS Konsaltinq Xidmətləri Ltd”, 2008.

«ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗОНА» УЧЕНИКА резюме

В статье рассказывается о подходе учителя к недисциплинированным ученикам. Обсуждается подход учителя к ученику с методом индивидуального подхода, с целью влиять к «психологической зоне» ребенка. В статье также содержится информация о применении физических наказаний в разных странах мира. В статье упоминаются негативные факторы, которые развиваются в ученической личности создаваемые физическим наказанием.

"PSYCHOLOGICAL AREA" OF THE PUPIL summary

The article describes the approach of the teacher to a non-disciplined pupil. The approach of the teacher to the pupil is discussed with the method of the individual approach, with the aim of influencing the person to the "psychological field" of the child. The article also contains information on the use of physical punishment in various countries of the world. The article mentions negative factors in the developing student personality created by physical punishment.

DAHİLƏR AĞIL HAQQINDA

Ağıl insana onunla yaşamaq üçün verilir.

Vissarion Belinski

***

Ağılı kamilləşdirmək üçün öyrənməkdən çox düşünmək lazımdır.

Rene Dekart

***

Uşaqlarınıza verə biləcəyiniz ən qiymətli töhfə ağıldır. Qalan şeyləri onlar özləri də əldə edə bilərlər.

İmmanuel Kant

***

Görünür, dünyada ən ədalətlə paylanmış nemət ağıldır, çünki heç kəs öz ağılından gileylənmir.

Mari Monteqyu